

Det Hvite Hus ved bredden av Angara

«Irkutzk, Hovedstaden i det østlige Sibirien, ligger 52° 17' nordlig Brede og 122° østlig Længde fra Ferro, og har altsaa omtrent samme Brede som Hannover, og 6 Timer tidligere Middag end Christiania. Paa den vestlige og nordlige Side omslynges den af Floden Angara, som kommer fra Baikal Søen i Syd, paa den østlige Side af Elven Uschakova. I Angara falder ved den nordlige Side af Staden den lille Flod Irkut, som kommer fra Vest og har givet den sit Navn. Den har saaledes en smuk Beliggenhed» (s. 223).

AV ANNE-METTE VIBE

SLIK BESKRIVER PROFESSOR Christopher Hansteen denne byen langt øst for Ural-fjellene, i våre dager kalt Sibirs Paris, i sin bok *Reise-Erindringer* som utkom i Christiania i 1859. Hansteen og hans følge nådde byen i februar 1829, etter 8 måneder langs landeveien fra St. Petersburg. Professoren med fagene astronomi, matematikk og geofysikk skulle ferdes i nesten ett og halvt år videre rundt i Russland, idet han hadde fått stipendpenger fra Stortinget for å stadfeste om det fantes en fjerde magnetisk pol i nord-øst Sibir. De to første av disse polene kjenner vi jo, og den tredje antok man at fantes et sted mellom Antarktis og Sør-Amerika.

TIL IRKUTSK IDAG

Raskere er det i våre dager å følge i Hansteens fotspor. En to-timers flytur fra Gardemoen til Moskva, videre der-

fra 5 timer østover, og vips er man ankommet Irkutsk flyplass som befinner seg i hjertet av Sibir. Byen er på størrelse med Oslo, men dog med et annet klima. Temperaturen varierer fra 37 varmegrader til 47 kuldegrader, og området innbyr derfor ikke til sporadiske visitter når som helst på året. Beate Heilemann fra Universitetsbiblioteket i Oslo og undertegnede landet i Irkutsk i første halvdel av september. Tidspunktet viste seg å være blinkskudd, idet vi fikk oppleve Indian Summer med null grader om natten og opptil trede grader i september-sola.

Sibir er omspunnet av myter, og de fleste forbinder dette svære området med uutholdelig kulde og forviste fanger. Få er det derfor som besøker denne asiatiske delen av Russland annet enn via den Transsibiriske jernbane. Det påstås at forfattere av reiselektyre har sittet i togkupeen mil etter mil og betraktet de uendelige furuskogene, og derfor har konstruert skrekkelige historier om kontinentet for å krydre sine beskrivelser.

Vi fant Irkutsk vennlig, varm, og full av kultur og historie. Floden Angara omgir byen langs vest og nord, og er bred og betagende som andre russiske floder. Den renner med overraskende stor hastighet nedover og nordover, og forflytter seg adskillig hundre meter vertikalt på sin vei fra Baikalsjøen til Nordishavet. Baikalsjøen er områdets stolthet: verdens dypeste innsjø med en lengde på 62 mil og bredde opptil 8 mil. Hansteen ble også betatt av sjøen, og skriver da han krysset den med slede:

«Himlen var azurblaa, og i det klare Solskin glimrede de med Rim besatte Naaetrær paa begge Søens Bredder, som om de vare besatte med tusinde Diamanter» (s. 226).

For vår del var Baikal en skuffelse, idet den ligner på en norsk fjord men mangler utsynet til fjell på den andre siden. Bredden gjør at alt forsvinner i horisonten så man tror man står med havet foran seg. Mer betagende er de sibirske skoger i sin enorme utstrekning, ikledd høstfarger og her og der avbrutt av små elver.

DET HVITE HUS

«Staden bestaaer for det meste af Træhuse, dog ere alle offentlige Bygninger og rige Kjøbmænds Huse af Steen. Disse Huses Façade maa opføres efter en i Petersburg udgiven Bygnings-Atlas, i hvilken Byggherren kan vælge den, som falder bedst i hans Smag; den indre Indretning er ham selv overladt. Saaledes have disse Bygninger altid en smuk Udside og ere ofte prydede med Medaillions i Basrelief, eller andre Forzinger» (s. 224).

I dagens Irkutsk står murbygninger igjen fra dengang Hansteen var der, og dette inkluderer også kirker og klostre. De trehusene som måtte ha befunnet seg i sentrum på hans tid, er brent ned. Byen ble rammet av en fryktelig brann i 1879, og det sies at hele indre by ble lagt i ruiner i løpet av de tre dager og netter som flammene herjet. Vi vet ikke hvor professoren bodde under sitt fire måneder lange opphold, men vi vet at han var en hyppig gjest hos den forviste oberst Alekhandr Nikolaevitsj Muravov og hans fami-

Bygningen hadde tilnavnet «det orientalske palass»

lie. I hans leilighet, som var i et trehus i sentrum på Spasskaja plassen, møttes både forviste adelsmenn (dekabrister), vitenskapsmenn og andre kulturpersonligheter.

En murbygning som skiller seg ut, og som fortsatt står, har Hansteen ganske sikkert besøkt. Huset ble bygget på slutten av 1700-tallet, men fikk først senere tilnavnet Det Hvite Hus. Arkitekten bak bygningen, som ligger i Gagarin boulevard 26 langs Angaras østre bredd, var den i sin samtid berømte Giacomo Quarenghi (1744–1817). Han bygde det for Xénophonte Sibiriakov som var en av de rikeste kjøpmenn i Sibir. Den to-etasjes bygningen er i russisk empire stil, og var en nøyaktig kopi av et byggverk i St. Petersburg (la Banque de Assignats) laget av samme arkitekt. Over inngangspartiet troner seks mektige korintiske søyler, og de prydede søylehodene er like imponerende som på originalen. Bygningen hadde tilnavnet «det orientalske palass» på Sibiriakovs tid. Det innvendige sto ikke tilbake for det utvendige, dekorert som det var med gobeliner og verdifulle malerier. Kjøpmannen hadde hentet over mye av dette fra St. Petersburg. I øverste etasje hadde han fått innredet sitt eget kapell.

At Sibiriakov var en av byens rikeste menn, sier ikke så rent lite. Det fortelles at dersom de mest velstående kjøpmenn i Irkutsk hadde villet bygge en glitrende vei av sølv-rubler, ville den strukket seg helt til Moskva.

Kjøpmannen døde, og det gikk nedover med familien. Men mens enken ennå var rik, sørget hun for å finansiere en viktig etappe på Hansteens reise. Da professoren i slutten av mai kunne vinke farvel til Irkutsk og begi seg nedover og nordover på Angara på skipet Det Gode Håp (Dobroje Namerenije), kunne han samtidig takke enken for denne muligheten:

«M[uravieff] havde for mig accorderet med en rig Kjøbmands-Enke, Md. Sibiriakova, som efter Rygte var Eier af et Par Millioner Rubler, om at udruste en Barke med 8 Mand og en Skipper, for at føre mig fra Irkutsk paa Angara og Werchne-Tunguska til Jeniseisk. Her var der beordret, at bygge et mindre Skib, som skulde føre mig paa Floden Jenisei til Turuchansk, nær ved Polarcirkelen, og tilbage til Jeniseisk. Den 23de Mai laae Barken færdig paa Angara» (s. 246).

Det Hvite Hus gikk ut av kjøpmannsfamiliens eie i 1838, men fortsatte å huse personer og begivenheter som forteller Sibirs historie.

TO GENERALGUVERNØRER OG EN REVOLUSJONÆR

Når man besøker Det Hvite Hus idag, finner man en stor møtesal der den ene veggen er dekorert med portretter av verdige herrer. Disse er generalguvernørene for Øst-Sibir i tilnærmet kronologisk rekkefølge. Mot venstre

henger da også portrett av Aleksandr Stepanovitsj Lavinskij, som var den første av disse, og som fungerte fra 1822-1833. Grunnen til at disse mennene er utstilt, er at de overtok boligen i 1838 og bodde der i mange tiår framover. Huset hadde da også status som ambassade, og ble besøkt av øvrighetspersoner fra bl.a. Kina som regionen hadde mye kontakt med.

Lavinskyi var jo for tidlig ute til å residere i Det Hvite Hus, men han var sikkert en hyppig gjest hos kjøpmannen. Han var iallfall en av de mest sentrale skikkelser under Hansteens besøk, og er utførlig beskrevet flere steder i *Reise-erindringer*:

«Det var min Bestemmelse, at reise paa Floderne Angara og Jenisei til Turuchansk, som ligger nær ved Polarcirkelen, for at udstrække mine magnetiske Iagttagelser saa langt som muligt mod Nord. Men da Floderne ei blive seilbare førend i Slutningen af Mai Maaned, maatte jeg opholde mig i Irkutsk i henved 4 Maaneder, imedens min Ledsager Lieutn. Due, reiste langs Lena Floden til Jakutzk og Viluisk. Da jeg under dette lange Ophold saa at sige blev baaret paa Hænderne af Generalgouverneuren Alexander Stepanowitsch Lavinsky, og af den Muravieffske Familie, saa yttrede jeg for dem, at jeg maatte betragte Irkutsk som mit andet (østlige) Hjem, og at de forvænnede og fordærvede mig saaledes, at jeg, naar jeg havde forladt disse venlige Omgivelser, paa den hele øvrige Reise vilde finde mig forladt. Jeg kan derfor ikke undlade, førend jeg skrider til Beskrivelsen af min Flodreise, at gjøre Læseren lidt bekendt med disse interessante Mennesker, som i saa lang Tid med den hjerteligste Venlighed bidroge til at lindre det Savn, jeg følte ved den store Afstand fra mit egentlige vestlige Hjem. General Lavinsky traf vi med hans datter Elisa paa Veien imellem Krasnojarsk og Irkutsk, i det han var paa en Visitationsreise til den førstnævnte Stad. Ved vor Tilbagekomst fra den Chinesiske Grændse fandt vi ham i Irkutsk. Han var en anseelig Mand paa henved 50 Aar, med godt Hoved, stor Godmodighed, og bekjendt for sin Retsindighed. Nogen synderlig videnskabelig Dannelse syntes han ikke at have erholdt, men bestyrede sin vigtige Post hæderligt, ved Hjælp af klar praktisk Forstand, Routine og en dygtig Expeditionsscretair Chabrit. Han havde et smukt Organ, sang godt, og havde megen Smag for Musik og de skjønne Kunster. Fransk taledede han som sit Modersmaal, men forstod ei Tydsk. Da han besad store Godser nær Simpheropol paa Krim, saa var han som Embedsmand i høi Grad uinteressert og derfor agtet, og formedelst sin Godmodighed afholdt, hvilket sjelden er Tilfældet med de Russiske, især de lavere Embedsmænd. Han modtog mig med særdeles Venlighed, og sagde, at jeg skulde være velkommen ved hans Bord hver Middag. Hans Kjøkken var indrettet efter den Franske Smag, og da han satte stor Priis paa et velsmagende Maaltid, saa vilde han unde sine Gjester den

samme Nydelse, og var ei tilfreds, naar de ei toge forsvarlig til sig af Retterne. Han satte mig derfor sædvanligt ved sin høire Side ved Bordet, og jeg var af Høflighed nødt til, at nyde mere af Retterne og Vinen, end der var mig tjenligt. Da hans Middagsmaaltid begyndte nøiagtig Kl. 12, hvilket kom i Kollision med mine daglige Iagttagelser, saa benyttede jeg mig dog sjeldnere af hans Godhed, end hans ønskede ... » (s. 233-4).

Den mest kjente av generalguvernørene var Nikolaj Muravov, som ikke må forveksles med Alekhandr Muravov som Hansteen skriver så mye om. Etterhvert fikk Nikolaj navnet Muravov-Amur av tsaren fordi han gjenvant og koloniserte området rundt elven Amur, noe som skaffet Russland fri bane til Stillehavet. Imellom ham og Lavinskij hadde det vært tre andre, og da Muravov overtok embetet i 1847 var det iallfall en som var glad: Maria Volkonsky, kalt «the princess of Siberia» og gift med en av de rundt 115 dekabristene som ble forvist til Sibir etter et mislykket opprør mot tsaren i 1825, lovpriser Muravieff og kaller ham den mest lojale, begavete og vennlige mann på jord (Sutherland 1984). Hans forgjengere får et litt annet skussmål. Det er morsomt å sammenlikne beskrivelsene her med den vennlige omtalen som Hansteen gir Lavinskij. Sutherland skriver at de tidligere guvernørene enten var eksentriske, slik som han som fyrte av kanonskudd i Irkutsk «whenever he felt merry», eller de var i sine siste arbeidsår og opplevde Sibir som «a hostile country, buried in snow, poor, without roads, populated by odd tribes, and the sooner they could leave it, the better (s. 283).»

Nikolaj Muravov var den som lanserte navnet «Det Hvite Hus», til ære for den amerikanske presidenten. Han åpnet også sitt hjem for de av dekabristene som hadde flyttet til Irkutsk ettersom de som utstøtte fikk bedre vilkår; mange av dem startet forvisningen øst for Baikalsjøen der de arbeidet i gruvene med jernlenker rundt anklene. Sutherland forteller at kopi av disse jernlenkene ble båret som armbånd og var siste mote blant adelsfruene i St. Petersburg og Moskva etterhvert som dekabristene gradvis kom inn i varmen! I Irkutsk er det forøvrig to dekabristmuseer som er byens stolthet, idet disse opprørerne regnes som pionerene i den russiske revolusjonsbølge.

I 1857 tok generalguvernør Muravov imot en slekt-

I 1857 ble anarkisten Bakunin installert i det Hvite Hus

ning som kom til Irkutsk, og installerte ham i en leilighet i første etasje i Det Hvite Hus. Slektningen var ingen ringere enn den revolusjonære filosof Mikhaïl Bakunin, en av anarkismens sentrale skikkelser, som ble arrestert etter å ha vært med i opprøret i Dresden i 1848. Han tilbragte først åtte år i fengsel, de fleste av dem i de mørkeste fangehull som tsar-Russland kunne oppdrive. Deretter ble han forvist til livsvarig eksil i Sibir, og ble altså ønsket velkommen til en av de flotteste bygninger i Irkutsk. I 1861 lyktes det Bakunin å rømme tilbake til Vesten, idet han flyktet med båt nedover Amur til Stillehavet og ble plukket opp av en amerikansk skonnert til San Francisco. Denne flukten bevirket at radikale grupper over hele Europa ga ham legendarisk status.

KAMP MELLOM DE RØDE OG DE HVITE

Vi hopper et langt skritt fram til revolusjonen i 1917, og konstaterer at Det Hvite Hus ble åsted for en historisk begivenhet.

Irkutsk ble etter hvert senter for den siste motstand i Russland mot bolsjevikene. Da admiral Koltsjak overga seg og sin hvite arme i byen i 1920 og ble skutt året etter, ble punktum satt for kampene mellom røde og hvite. Tre år før, i desember 1917, hadde 153 rødegardister forskanset seg i Det Hvite Hus, mens hvitegardistene hadde en kanon og mitraljøser i huset rett over gaten. Dette huset er ironisk nok rødt, bygd på 1870-tallet i maurisk stil, og huser idag Etnografisk museum. Hvitegardistene startet bombarderingen mot fienden, men soldatene i Det Hvite Hus holdt stand og slo angrepet tilbake. Deres heltestatus har kanskje bleknet etter 1990, men en minneplate står fortsatt ved inngangen til huset med beskrivelse av hendelsen. De som falt under angrepet er begravet i nærheten av bygningen.

UNIVERSITETSBIBLIOTEK

Og hva er så husets skjebne idag? Det har siden oktober 1918 vært først både bibliotek og universitet, deretter ble det bare Universitetsbiblioteket i Irkutsk siden resten av universitetet flyttet ut. Det er vel få biblioteksbygninger i verden som kan oppvise en så dramatisk og blodig historie.

På universitetsbiblioteket ble vi svært vennlig mottatt, og vi fikk se en del av den eldre samlingen. Deriblant var det ett bind blant de sekstiåtte i verket om helgenenes liv, *Acta sanctorum quotquot toto orbe coluntur*, som utkom fra 1643 til 1940 i Antwerpen og Brussel. Dette spesielle bindet, volum tre fra august 1737, var et meget velbrukt eksemplar som hadde tilhørt dekabristen Lunin. Han hadde etterhvert fått sendt tusenvis av bøker over fra St. Petersburg, og selv om de ble sensurert, var de ofte den eneste trøst den forviste hadde i sin stusselige tilværelse.

Hansteen hadde de ikke hørt om på Universitetsbibli-

Baikalsjøen er områdets stolthet

oteket. Etterhvert fant de imidlertid et meget slitt eksemplar av Sibirreisen på fransk i et av sine fjernmagasin, så et svakt spor har altså den reisende professor etterlatt seg i denne byen der han tilbragte så mange måneder.

Anne-Mette Vibe er overbibliotekar ved det matematisk-naturvitenskapelige fakultetsbibliotek i Oslo

LITTERATUR

HANSTEEN, CHRISTOPHER. *Reise-erindringer*. Christiania: Chr. Tønsbergs forlag, 1859. Sitatene over er hentet fra kapitlene XVII–XIX. Kapitlene XVII–XX er digitalt tilgjengelig med latinske bokstaver på webadressen www.ub.uio.no/umn/hansteen/virksomheten/irkutsk.html, og er en del av UBOs digitaliseringsprosjekt for Hansteen som blir ferdig oktober 2004.

SERGUEÏEV, MARC. *Irkoutsk-Baikal: guide touristique*. Moskva : Editions Planeta, 1989.

STEPHAN, JOHN J. *The Russian Far East: a history*. Stanford, Calif. : Stanford University Press, 1994, s. 310–313.

SUTHERLAND, CHRISTINE. *The Princess of Siberia: the story of Maria Volkonsky and the Decembrist exiles*. New York: Farrar/Straus/Giroux, 1984.